

Postsekularismus v kulturních a náboženských okruzích: potenciál pro slavistiku

Ivo Pospíšil (Brno)

Manav Ratti: *The Postsecular Imagination. Postcolonialism, Religion, and Literature*. First published 2013 by New York – Abingdon: Routledge, Taylor&Francis Group. 242 s. ISBN 9781138822375.

Stanisław Obirek: *Europe in Dialogue with Manav Ratti's The Postsecular Imagination*. SIKH FORMATIONS, Forum. <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2104029>.

Manav Ratti: *The Intersections of Postcolonialism, Postsecularism, and Literary Studies: Potentials, Limitations, Bibliographies*. SIKH FORMATIONS, Forum. <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2156193>

Rajgopal Saikumar: *Reading in the Absolute Night: Re-Evaluating Secularism in Illiberal Democracies*. SIKH FORMATIONS, Forum. <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2104030>.

Profesor Manav Ratti, který své tituly získal postupně v Torontu z angličtiny a filozofie, Cambridgi z renesanční literatury a Oxfordu z moderní literatury, nyní profesor na Salisbury University v americkém Marylandu, Ind se světovou zkušeností, ale také dobrou znalostí své mateřské země, vydal ještě několik let před pandemií a dalšími hrozbami, možná osudovými světovými otřesy, knihu, jež analyzuje neuspokojivý stav sekularizačních snah na indickém subkontinentě, kde se kříží různé náboženské, jazykové, kulturní okruhy, navíc s velkými odlišnostmi, které spočívají v diachronii tohoto obrovského území, když do něho zařadíme skutečně celou bývalou Britskou Indii, tedy i Pákistán a Bangladéš.¹ Ukazuje celkem průkazně, že se sekularizační tendence neosvědčila, že nevedla k překonání nebo překonávání těchto rozdílů. Autor zkoumá literární díla, která vyjadřují tuto krizi, v samostatných studiích, a to Postsecularism and Nation: Michael Ondaatje's *The English Patient*, Minority's Christianity: Allan Sealy's *The Everest Hotel*, Postsecularism and Violence: Michael Ondaatje's *Anil's Ghost*, If Truth Were A Sikh Woman: Shauna Singh Baldwin's *What*

the Body Remembers, Postsecularism and Prophecy: Salman Rushdie's *The Satanic Verses*, Art After The Fatwa: Salman Rushdie's *Haroun and the Sea of Stories*, *The Moor's Last Sigh*, *Shalimar the Clown*, and *The Enchantress of Florence*, The Known and The Unknowable: Amitav Ghosh's *The Hungry Tide* and Mahasweta Devi's *Pterodactyl*, Puran Sahay, and Pirtha.

Pro všechny autory je příznačné, že pocházejí z různých prostředí a ve svých osobnostech spojili různá etnika, náboženství a zkušenosti z různých kulturních prostředí. Mnozí na tuto zkušenost dopltili: mezi texty, jak vidno, jsou také *Satanské verše* Salmana Rushdieho. První z autorů, Michael Ondaatje (roč. 1943), je srílansko-kanadský spisovatel, ale jeho původ je údajně ještě složitější (nizozemsko-tamilsko-sinhálsko-portugalský), v souboru je přítomen dvěma díly, z nichž známější i českému čtenáři je *Anglický pacient* (*The English Patient*, 1992), odměněný Booker Prize a také úspěšně zfilmovaný.

Allan Sealy je Ind, který v Indii i žije, rodák z Allahabadu, dříve Prajágřadž, Prajága (také Illahabad), kteréžto jméno někteří záhadologové spojují s Prahou, ale má zkušenosti z delších pobytů v Kanadě, USA, Austrálii a na Novém Zélandě.

Shauna Singh Baldwin se už narodil v Kanadě, i když je indického původu, Salman Rushdie

¹ Text vznikl v rámci projektu specifického výzkumu na vysoké škole MUNI/A/1349/2022 *Ideologie ve slovan-ských literaturách a kulturách*.

je dodatečně znám a je představen několika díly po fatvě, je u nás z překladů vlastně nejznámější, hlavně zásluhou překladatele Pavla Dominika, zatímco bengálský spisovatel Amitav Ghosh (roč. 1956) je známý z překladů románů *The Glass Palace* (česky Skleněný palác, 2003), *The Hungry Tide* (česky Hladový příliv, 2005), právě ten je objektem analýzy, a Mahasweta Devi (1926–2016) byla bengálská spisovatelka, která si obvykle vybírala zvláštní, etnický a civilizačně zajímavé prostředí. Hledání nových poloh člověka a civilizace je pro ně společným jmenovatelem.

V závěru své obsáhlé knihy s velkým poznámkovým aparátem a rozsáhlým seznamem literatury a jmenným rejstříkem píše: „*I have argued that postsecularism can designate that possibilities and impossibilities of belief that emerge through and away from the violence of organized religion, the failures of state secularism, and the disenchantments of philosophical secularism. If writers explore some affirmative values in the wake of the ideologies of nation, religion, and secularism, those values are not teleological: they remain tenuous, fragile, experimental. A negotiation with and questioning of secularism is not unproblematic—any “postsecular faith” that might emerge risks devolving into sentiment. When such exploration occurs from the vantage point of diaspora, it carries the added risk of becoming politically insensitive to the nation which the novel depicts, or in which it is set, as with Anil’s Ghost, The Satanic Verses, and Shalimar the Clown. Such diasporic insensitivity could also result in the trivialization of politics and real-world struggles. Postsecular gestures are also vulnerable to simply taking the place of a religion unless they are accompanied by a self-consciousness of their fragile and riskful trajectories*“ (s. 207). Nevím, zda je možné postsekularismus jako návraty k překonávané sakralitě jakoby dle Heglova zákona negace negace nazývat vírou, ale lze souhlasit s tím, že vyplývá ze zklamání sekularitou a sekularizací, jevu, jenž je neúspěšný zejména na územích, která uvedení spisovatelé zkoumají: tedy smíšená etnika, srážka evropei-zovaných zemí s neevropei-zovanými.

Recenzenti a účastníci fora v časopise Sikh Formations, o nichž informativně píšeme, text analyzovali, komentovali, ale také se snažili

jeho problémy přenášet do jiných kulturních dimenzí, což nás ovšem zajímá nejvíc. Dva diskutanti komentovali také naše dvě studie, které se postsekularity týkaly.² Nemůžeme se zde zabývat všemi ohlasy na knihu vzápětí po jejím vydání nebo diskusním fórem ve zmíněném časopise; vybíráme tedy jen některé vybrané příspěvky a názory. V tomto smyslu je pro slavisty nejinspirativnější příspěvek, jehož autorem je profesor American Studies Center ve Varšavě Stanisław Obirek.³ Autor se ke knize vyjadřuje jednoznačně pozitivně ve smyslu její kritiky násilně zaváděné sekularizace, např. v Indii, což po roce 1947, kdy rozdělená Britská Indie vyhlásila nezávislost v podobě dvou států, vedla k potlačování minoritních náboženství a etnických skupin a paradoxně k posilování nacionalismu. Obirek ukazuje, že autorovy postupy se v lecčems podobají východiskům M. M. Bachtina, zejména v jeho studiích o Dostojevském a polyfonii, neboť dialogičnost je základnou jeho pojetí, z něhož vychází i Manav Ratti. Obirkovi jde v jeho reakci nejen o to, aby akcentoval hermeneutický klíč, jenž autor knihy konstruuje, ale hlavně souvislosti s evropským myšlením a přímo s polskými mysliteli, např. Czesławem Miłoszem a jeho románem *Dobytí moci* (1953), neboť se podle prof. Obirka táže na podobné věci, jen v jiném prostoru a čase. Odkazuje k ruskému materiálu, který se objevuje v mých studiích, a cituje pojem „prae-post efekt“, nicméně se domnívá, že v důsledku ruské bolševické revoluce, nedokončená sekularizace nemohla pokračovat a náboženské zdroje postsekularismu jako by vyschly – to je však ještě otázka k diskusi, neboť ani v post-

2 POSPÍŠIL, Ivo: *The Secular, the Sacred, and the Three Stages of the Postsecular in Russian Literature: The Past and the Present*. In: *The Experience of Faith in Slavic Cultures and Literatures in the Context of Postsecular Thought*. Edited by Ewelina Drzewiecka – Danuta Sosnowska. Warsaw: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego (University of Warsaw Press), 2018, s. 177–188. Týž: *Anticipace postsekularity v první Československé republice jako syntéza a východisko k světovní české literatury*. *Slavica litteraria* 22, 2019, č. 2, s. 19–35.

3 OBIREK, Stanisław: *Europe in Dialogue with Manav Ratti’s The Postsecular Imagination*. SIKH FORMATIONS: <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2104029>.

sekularismu nejde o prostý návrat k sakralitě, ale o zvláštní podobu víry, která prošla pochopitelnými sekularizací, a zde bych tvrdil, že i v ruské literatuře sovětského období, oficiální, nikoli jen v emigrantské, se jistá podoba víry vyskytuje a není to jen metafora víry v nějakou ideologii, ale skutečně originální návraty k náboženské tradici, dokonce s pravoslavnými kořeny v podobě skryté kritiky sovětského systému, zvláště pokud jde o vesnici a její tradice v době kolektivizace, například ve vrstvě tzv. vesnické prózy padesátých až osmdesátých let 20. století. Rozšíření problémového okruhu a konfrontace jižní Asie a střední a východní Evropy s uvedením důležitých jmen, jež jsou v tomto ohledu relevantní (kromě Czesława Miłosze ještě Jürgen Habermas, Zygmunt Bauman), znamená další krok k hlubšímu pochopení jevů a událostí, které do značné míry určují běh dnešního světa. Ale jinak v transcendenci z jednoho prostředí do druhého a v přenosu teorie a praxe bych byl opatrný: multikulturalismus je pokaždé jiný, někdy je přirozeným stavem kulturního areálu, jindy je uměle implementovaným, podobně jako etnické menšiny a různá náboženství vystupují v různých prostředích různě a komunikaci s nimi nutno řešit případ od případu; mechanické přenosy kulturních modelů (např. jak se kdysi uvažovalo o využití zkušeností s integrací Inuitů v Kanadě k řešení evropské romské otázky) mohou vést k nepředvídatelným následkům, i když nelze zcela odmítnout transfery částečné nebo modifikované. I k těmto úvahám může vést recenzovaná publikace a její kritický ohlas.

V diskusní studii *The Intersections of Postcolonialism, Postsecularism, and Literary Studies: Potentials, Limitations, Bibliographies*⁴ již autor Manav Ratti reaguje na debaty o své knize, mimo jiné s odvoláním na jiné autory konstatuje a klade otázky: „*In keeping faith with subaltern lives, and as with the emergence of intersectional feminism, a postcolonial postsecularism can be vigilant to not reproducing norms and dominations. These include*

the interconnected and mutually reinforcing norms and solidarities of secularism, religious majoritarianism, the west, race, the patriarchy, caste, class, capitalism, and heteronormativity – and their attendant politics of privilege, oppression, appropriation, exclusion, and erasure. Who is speaking, who is heard? Which postseculars are centred, which ones are marginalized? Which postseculars matter, which ones do not?“⁵

Další z účastníků diskuse Rajgopal Saikumar v příspěvku *Reading in the Absolute Night: Re-Evaluating Secularism in Illiberal Democracies*⁶ ukazuje na různé modely, jimiž se sekularizace estetizuje, což se prezentuje v různých dílech zkoumaných v Rattiho monografii. Estetizace se ovšem týká i jiných textů a také postsekularismu: „*This raises a question. Beauty can be secularized such that it can provoke awe and enchantment, but why does such enchantment have to be a ‘religion-like feeling’? Enchantment could be confused with religion-like feelings, understandably, but it is very much a secular ‘this-worldly’ move. Perhaps Ondaatje is secularizing the beauty of the Golden Temple in a way that its enchantment neither is lost nor invokes religion? Perhaps he is deepening secularism rather than overcoming it?*“⁷

Složitosti vztahů mezi původní sakralitou, která se tu již nebere příliš v úvahu, sekularizací a sekularitou a postsekularitou mohou právě v uměleckých dílech nabývat zvláštních poloh. I ve vztahu k slovanským literaturám nebo národním literaturám určitých kulturních areálů, např. střední Evropy, východní Evropy či Balkánu. Podobné myšlenky, které se však týkají víceméně výlučně Asie, zazněly i v různých recenzích, jež se po uveřejnění Rattiho knihy objevily.⁸ Rattiho studie a následné diskuse, které trvají vlastně již deset let, by mohly inspirovat i slavistiku, neboť

4 SIKH FORMATIONS, Forum, <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2156193>.

5 SIKH FORMATIONS, Forum, <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2156193>, s. 19.

6 SIKH FORMATIONS, Forum, <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2104030>.

7 SIKH FORMATIONS, <https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2104030>, s. 5.

8 Viz Sheetal Majithia, Srigowri Kumar, Rahul K. Gairola & Beth A. Beggs (2016) Book Reviews, *South Asian Review*, 37:1, 233–247, DOI: 10.1080/02759527.2016.11933055. <https://doi.org/10.1080/02759527.2016.11933055>.

vícekulturnost slovanského areálu je přirozeným vansko-neslovanský ráz kulturních areálů, jež ur-
stavem věcí, když si uvědomíme přitahování čují zvláštní vývoj, specifické vývojové trajektorie
a odpuzování slovanských literatur, ale také slo- i poetologické impulsy slovanských literatur.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.